

UNA VERITAT DIFÍCIL

Santi Vancells

comanegra

TAULA

INTRODUCCIÓ	11
Molts són els cridats i pocs els elegits	13
Fonda França	15
Vint-i-sis hores	18
L'àngel de la història	20
Principi i final del passatge	23
PRIMERA PART. UNA VERITAT DIFÍCIL	25
La penúria de l'abandonament	27
1989. Un Mercedes negre	30
1939. Un camí fabulós de tristeses divines	41
Portbou-Berlín: el pròleg de la vida	47
Art i llenguatge	55
Berlín-Portbou: línies paral·leles en la memòria del temps	57
L'absurd incompreensible	61
Alemanya: principi del final	69
El dolor que assola el món	74
Un amor contradictori	76
El col·leccionista d'antiguitats	81
SEGONA PART. EL DOL PEL QUE VA SER	87
La resplendor del foc	89
La immediatesa del sofriment	92
Lluny de la guerra fratricida	96

Amb l'esvàstica brodada al coll de la camisa	98
La fotogràfia del <i>Vorwärts</i>	101
Un jaç de palla podrida	103
Ara el somio blau, enfonsat entre les roques	109
La tenebrosa nit del temps	112
En el laberint del dolor	114
L'alineació dels astres	120
Travessar Espanya i arribar a Lisboa	123
La destrucció no necessita cap motiu per posar fi a la vida	128
La capseta de morfina	131
Soc jo la qui sosté la justícia o només soc una dona covarda?	134
Les velles sabates de ciutat	137
TERCERA PART. LA DESESPERACIÓ PEL QUE VINDRÀ	143
Un barret de palla enclastat fins a les orelles	145
Una corretja de pell negra amb la pistola enfundada	148
Encadenats als grillons de la modernitat	153
La canal d'agulla que creua la vinya	156
Les patates fregides d'en Suñer	164
Una conversa curta per a una decisió tràgica	167
Estiu del 1994. Casa Alejandro, especialitat en paelles	176
El dring del gel en un got de whisky	178
Dos números de telèfon	180
Un carreró sense sortida	183
Les necessitats dels viatgers	188
Aquest home morirà	191
Eternament feliços	196

El que queda enrere no compta	201
La mort d'un infeliç	206
Un home sol	209
Vam trobar tres persones	211
L'últim tren cap a Portbou	213
Una calavera robusta	218
QUARTA PART. UNA CITA AMB LA HISTÒRIA	221
La malaltia de Walter Benjamin	223
Ramon Vila Moreno. El desert del temps perdut	225
Mossèn Andreu Freixa. Una pietat covarda	228
Un error simptomàtic	231
Joan Suñer i Eva Raffegaux. Cinc gasoses amb llimona	233
El noi de Can Ginesta. Sobreviure a Portbou	235
Lluís Bosch Martí. L'àngel caigut	237
El metge Gorgot. La llosa que clou la memòria	239
La confluència de dues mirades	242
Un soldat i un quixot	246
Un horitzó de foscors inconcebibles	250
Hannah Arendt. El silenci del dolor	254
Lisa Fittko. La placidesa d'un instant	259
Dani Karavan. L'home i el destí	264
L'ha vist, vostè, el Memorial?	268
El bé i el mal	272
EPÍLEG. PORTBOU, MAIG DEL 2011. L'ESCLAT D'UNA PRIMAVERA INACABADA	275

INTRODUCCIÓ

*Jo sé que el dolor és l'única noblesa que no
mossegaran mai la terra ni l'infern.*

CHARLES BAUDELAIRE

MOLTS SÓN ELS CRIDATS I POCOS ELS ELEGITS

L'editor Raimund Herder diu que un llibre que no canvia el món no és un bon llibre. Aquest llibre no canviarà el món, però el que sí que canviarà, de ben segur, serà la història; almenys la que explica la mort de Walter Benjamin a Portbou.

He viscut quinze anys a Portbou. Estimo el poble i la seva gent, la seva marginalitat, i la bellesa extraordinària i desconeguda, gairebé mística, que l'envolta. Conèixer Benjamin m'ha permès endinsar-me pels camins abandonats de la memòria, visitar els espais ocults de la història i explicar la misteriosa relació que l'uneix a Portbou.

En aquest llibre vull que la meua veu doni vida als personatges que el 25 i 26 de setembre de 1940 van assistir a les últimes hores de Benjamin. La majoria són reals, documentats; d'altres hi participem en condició de convidats per la història. Escric aquest relat per plasmar les intencions d'una gent que va sucumbir a la barbàrie. Uns en van ser instigadors directes; altres, víctimes, i molts, amb el nostre silenci, n'hem estat còmplices. La veritat i la mentida transiten unides, perquè són els vencedors els qui acaben explicant la història i els qui tenen

la potestat de tergiversar-la. Ho fan emparats en la violència que emana del seu poder.

Descobrir els motius que ens porten a actuar d'una determinada manera, exposar el nostre defalliment, la nostra ignorància o la nostra por, no ens exonera de res, ans al contrari: reconèixer-ho fa més dolorosa la nostra inconsistència, perquè el que hi ha al darrere no canvia; la por, la culpa i el càstig ens continuen assetjant com ho van fer en els dies foscos de la postguerra. Reescriure aquesta història és un acte de justícia. Ho faig per salvar-me del meu dolor i per oferir la possibilitat d'una redempció col·lectiva que ens tregui dels llimbs de l'oblit. Perquè, poc o molt, tots hi érem representats, en la complicitat d'aquell silenci eixordador, i encara avui continuem atrapats en la comoditat, desoïnt les veus que clamen pietat.

La distància m'ha permès convertir-me en el sastre que sargeix i apedaça els fragments trossets de la memòria, els recús i els fa presents, perquè cadascú, des de la seva condició i experiència, pugui teixir un relat propi i trobar sentit a una veritat difícil. Caminarem junts, doncs; trepitjarem una terra aspra i malavinguda; evocarem les emocions d'una frontera trasbalsada pels esdeveniments, i finalment cercarem les paraules que ens han de servir per explicar com aquella Europa va esdevenir un infern.

No hi ha bellesa sense dolor ni sofriment que no cerqui una esperança. Els museus de la memòria s'aixequen sobre les runes de la història, però el mal roman incòlume, disposat a ressorgir quan desapareguin els dics que el contenen. Benjamin i Portbou són la cara oculta d'una veritat falsejada. Desentrellar l'enigma és una tasca difícil. Per fer-ho cal escoltar la veu dels protagonistes: la veu de Karavan, la veu de Portbou, la veu de Benjamin, la veu dels homes i les dones que ho van viure en primera persona.

FONDA FRANÇA

La nit era obscura i la humitat de la marinada arribava reescalfada als carrers del poble. Enmig de la foscor, les passes del metge resonaven damunt les llambordes. A l'avinguda del General Mola, dos carrabiners, apostats a la porta de l'hostal, l'esperaven perquè certifiqués la mort de Benjamin.

Aparentment aquesta mort és diferent de la dels jueus als camps d'extermini. Benjamin va morir al llit, a causa, com tantes vegades s'ha dit i repetit, d'una sobredosi de morfina. Però en el rerefons de la història hi perdura el dolor d'una violència soterrada, el silenci de qui es nega a saber i pretén que ningú sàpiga. El relat històric ha estat distorsionat. La gent, la bona gent, s'ho creu. No tenen inconvenient a afirmar que els culpables són els altres; que la mort de Benjamin és deguda a la mala sort, a la casualitat, a la fatalitat o als nazis. Ens rentem les mans i ens n'oblidem talment com si no hagués succeït.

A Portbou el silenci fa que la brutalitat sigui menys escruixidora i sembli més suportable, però en el fons no és diferent de la dels camps d'aniquilació. L'ocultació que l'envolta mostra la insidiosa habilitat que tenim per tancar els ulls i obviar la veritat. Allà on

s'havien d'obrir els camins de la llibertat, les portes que es van barrar van ser les mateixes que van tancar els jueus a les cambres de gas. Benjamin va ser condemnat i la sentència li va arribar just quan pensava que havia assolit la llibertat.

Ningú no ha discutit la tesi del suïcidi, però, al contrari del que s'ha afirmat, Benjamin no es va morir d'una sobredosi de morfina. El desencadenant de la seva mort podria haver estat la fatiga extrema, el dolor de l'abandonament i la violència exercida pels qui es limiten a executar les ordres. Tots aquests mals serien suficients per explicar-la, la seva mort, si no fos perquè són equivocats; la causa real de la mort va ser la malaltia cardíaca que patia. La lleugeresa amb què molts autors, cineastes i intel·lectuals han interpretat la mort de Benjamin, la desfigura i la converteix en una caricatura, la paròdia d'una veritat llargament ignorada. El suïcidi allunya el dolor i ens permet contemplar-lo des de la distància, però les circumstàncies que l'envolten, la realitat d'aquesta mort, fa ineludible reparar l'error que hem comès.

Una sobredosi de morfina provoca una parada respiratòria i la mort és immediata. Si no es disposa d'un antídot específic, el tràspàs es produeix en qüestió de minuts, però l'agonia de Benjamin va durar més de dotze hores. Per què ens aferrem d'una manera tan impròpia al suïcidi? Per què som tan poc escrupolosos a l'hora d'atribuir la mort a la morfina? De què ens volem salvar?

Han passat els anys i continuem renunciant al que va passar. Ens emparem els uns amb els altres, ens excusem insistint i donant per bona una hipòtesi precària. Hem tingut temps per reflexionar-hi i, no obstant això, mantenim aquesta mentida, com si alguna cosa ens molestés, ens assenyalés o ens estalviés la incomoditat de revisar el curs de la història. La violència de la gent normal és més cruel que la violència de la guerra. L'atmosfera inquietant d'aquesta història

ha ofegat la veu de l'esperança, perquè en el nucli del dolor només hi ha silenci.

La teoria del suïcidi va deixar Benjamin sol davant la història i va permetre als seus botxins viure en la impunitat més absoluta, sense experimentar cap mena de neguit ni penediment. A Portbou, Benjamin no va claudicar ni va pidolar clemència, no va renunciar als seus principis ni es va arrossegar davant la policia. Es va mantenir ert, dempeus, sense doblegar-se, denunciant la violència d'una detenció illegal. La tragèdia no vela la seva dignitat. Fidel a un ideal, va pagar el preu de la llibertat amb la vida.